

УДК 655.512+81'38

Л. О. Івасенко

НАУКОВИЙ ВИКЛАД У ДОСЛІДЖЕННЯХ ВІТЧИЗНЯНИХ УЧЕНИХ

Здійснено аналіз методичних, наукових та навчальних видань, що подають рекомендації авторам наукових праць стосовно викладу матеріалу. Проаналізовано зміни у поглядах на характер наукового стилю та їхній вплив на якість сучасних видань.

The analysis of methodical scientific and educational publications, involving recommendations to the authors of scientific works, regarding published materials is made. The changes in views on scientific style and their influence on quality of modern publications are analyzed.

Вивчення наукового стилю, крім питань термінології, майже не цікавило вітчизняних лінгвістів до середини минулого століття. Але швидкий розвиток наукового знання, необхідність створення наукової літератури та її перекладу різними мовами спонукають учених активніше займатися проблемами наукового стилю. Починаючи з 50-х років, з'являються дослідження, спеціально присвячені науковому викладу, його загальній характеристиці, жанрово-стильовій диференціації. Крім суто теоретичних праць, виходять навчальні посібники та методичні рекомендації, що допомагають розв'язати питання стосовно основних ознак наукового стилю.

Із середини минулого століття на допомогу автору, редактору та перекладачу невеликим накладом та форматом починають видаватися «книжки-порадники», в яких доступно подаються рекомендації щодо структури наукового видання, викладу матеріалу, оформлення науково-довідкового апарату тощо. (Зауважимо, що такий посібник отримував автор або перекладач під час подання ним заявки на написання чи переклад книжки). Пізніше автори-початківці при написанні наукових праць мали можливість користуватися порадами дослідників М. М. Кожині [5], Є. С. Жарикова [3], П. Т. Приходька [9, 10], І. М. Грушка і В. М. Сиденка [2], О. М. Митрофанові [7], Н. М. Разінкіної [12]. В останні роки побачили світ методичні рекомендації та навчальні посібники таких авторів, як Г. Я. Солганик [13], С. В. Сьомін [4], І. С. П'ятницька-Позднякова [9] та ін.

У статті на підставі аналізу видань вищезазначених авторів спробуємо простежити, як змінювалися погляди дослідників на характер наукового викладу, як віддзеркалювалися ці зміни у рекомендаціях для авторів наукових праць, зрештою, чи виграли від цього самі наукові видання.

У лінгвістичній літературі з проблем наукового стилю до сьогодні немає єдності думок щодо використання емоційно-оцінних засобів у наукових текстах. Це пов'язано з тим, що наука завжди прагне виявити об'єктивну природу предмета, показати, яким він є незалежно від почуттів та емоцій людини. Основою творення наукового стилю є логічна послідовність викладу, орієнтація не на емоційно-чуттєве, а на логічне сприйняття, прагнення до максимальної об'єктивності. Тому нерідко висловлюється думка, що образні засоби можуть завадити ясності викладу, точному висвітленню наукових питань.

У зв'язку з цим у дослідженнях, присвячених проблемам наукового викладу, завжди існувало два погляди: традиційний, який трактує науковий стиль як безсторонній, безособовий, позбавлений емоційного навантаження і експресивних форм, та новаторський, прихильники якого вважають, що треба кардинально змінювати ставлення до наукового викладу, який обов'язково повинен мати ознаки експресії, котра активізує увагу читача, зосереджує на суттєвих моментах змісту, полегшує засвоєння наукової думки.

У 50–60-х роках ХХ ст. починають розроблятися мовностилістичні підходи до наукового викладу саме з традиційного погляду, тому основними ознаками наукового стилю називають безсторонність, узагальненість та безособовість. Як негативна риса наукового викладу називається невласлива йому образність, яка науковому мовленню «навіть протипоказана, оскільки відволікала би в сторону хід думки, хід міркувань, ведучи до неточності, розпливчатості характеристик і формулювань» [5, с. 166].

Крім того, у теоретичних джерелах стверджується, що автори нерідко змушені звертатися до порівнянь у науковому тексті у тих випадках, коли явище, що описується, ще не отримало в науці свого постійного позначення — терміна [5]. Особливо дивує примусовий характер використання порівнянь, ніби автори, ламаючи свій стиль та власну індивідуальність, силкуються пояснити читачам те чи інше явище або предмет. А де ж натхнення автора, де бажання найповніше, найточніше передати суть свого дослідження, при цьому використовуючи різноманітні образні засоби? Сьогодні ми можемо сміливо посперечатися стосовно вищенаведених характеристик наукового стилю, що свідчить про величезні зміни, які сталися у свідомості науковців (і не лише тих, хто досліджує проблеми наукового стилю, а й тих, хто ним користується у творчій діяльності). Спірність сформульованих рекомендацій ми можемо довести фактами з наукових праць видатних учених П. Еренфеста, Е. Шредінгера, М. Планка, Н. Бора та багатьох інших, котрі прикрашали свої твори відточеними реченнями, сполучали традиційну манеру письма з прийомами усного викладу, характерними для лекцій, виявляли у своїх статтях індивідуальні риси характеру, що викликало у читачів своєрідну насолоду.

У 1957 р. вийшла ґрунтовна монографія Є. С. Ліхтенштейна «Редактирование научной книги. Некоторые вопросы издательской культуры» [6], яка фактично започаткувала теоретичне осмислення та обґрунтування досвіду редагування наукової книги. Автор праці на перше місце висував не сам зміст

наукової книги, а характер її сприйняття читачем. Свою цеглинку у фундамент досліджень, що стосувалися як особливостей редагування наукових видань загалом, так і наукового викладу зокрема, поклали збірники статей «О редактировании книги», «Редакторы книги об опыте своей работы», «Редактор и книга», «Книга: Исследования и материалы». Цікаву думку висловив в одному з цих збірників дослідник В. Браіловський, який стверджував, що не існує особливої «наукової мови», відмінної від загальнолітературної. Межі наукового стилю та загальнолітературної мови не настільки різкі, щоб лише за цією ознакою відокремити наукову книгу від виробничо-технічної, науково-популярної або навіть науково-художньої. На підкріплення свого твердження автор наводить імена видатних учених світової та вітчизняної науки, які свої суто наукові праці викладали чудовою літературною мовою, тим самим подаючи приклад літературної майстерності [1]. Така думка, що пролунала наприкінці 50-х років, була майже революційною, але, судячи з подальших теоретичних праць, залишилася, на жаль, непочутою.

У 70–80-х роках на характер рекомендацій щодо наукового викладу починає впливати позиція науковця, який займається теоретичними дослідженнями особливостей наукового стилю. У методичних рекомендаціях цих років щодо підготовки публікацій за результатами наукових досліджень подаються різноманітні стилістичні поради:

«Естетичність ученого... деякою мірою впливає і на форму викладу результатів наукових досліджень. Вимога краси за відповідних умов тут реалізується у вигляді бездоганної стрункості, мовної оригінальності та образності описів» [3, с. 138].

«Вимога точності обумовлює особливість підбору слів (лексики), переважання нейтральних слів, без емоційного забарвлення» [8, с. 17].

«Виразність і колоритність наукової мови досягається також завдяки застосуванню літературних образів, крилатих слів, прислів'їв, приказок, влучних характерних висловів тощо» [9, с. 57].

«Науковий стиль виокремлюється серед інших функціональних стилів чіткою визначеністю своїх мовних характеристик. Виходячи з явищ, найбільш характерних для стилю наукової прози, дослідники підкреслюють певну «консервативність» у відборі мовних засобів... Навіть жанри індивідуальної монографії, доповіді, які теоретично дають автору більшу свободу вибору, ніж, наприклад, у підручнику чи журнальній статті, виявляються значною мірою канонізованими (або типізованими) за своїми лексико-фразеологічними і морфологічно-синтаксичними характеристиками» [7, с. 18–19].

Незважаючи на очевидну «строкатість» порад, впадає у вічі безсумнівне зацікавлення дослідників мовно-стилістичними особливостями наукового викладу, яке подекуди переходить навіть у певну революційність (справжнього захоплення вартує порада вміщувати у наукові тексти приказки та прислів'я!). До речі, деякі дослідники саме у цей час починають змінювати погляд щодо наукового викладу з традиційних на новаторські, стверджуючи у своїх дослідженнях, що емоційну лексику повністю з наукового тексту вилучати неможна [12].

На жаль, у сучасних теоретичних джерелах, що мають на меті скерувати вченого на шляху створення наукового тексту, починає простежуватися прикра тенденція до повернення традиційних підходів щодо наукового стилю. В авторитетних виданнях з'являються твердження, що мова наукової прози кардинально протиставлена мові художньої літератури, тому всілякі «словесні прикраси», почуття і переживання автора недоречні у науковому творі [13]. Відсутність експресії у науковому тексті сприймається як благо чи ідеал, «унаслідок чого домінуючою формою оцінки результатів дослідження є констатація фактів» [11, с. 97].

Вважаємо, що такі однозначні трактування утруднюють еволюцію наукового стилю та закріплюють переконання про традиційність у підходах до створення наукового тексту. Найбільше від цього потерпає наукова книга, створена авторами, яких теоретичні джерела переконують, що немає потреби зацікавлювати читача, звертатися до образних засобів мови, зокрема метафор, експресивних уточнень, елементів діалогу, змальовувати шлях науковця до того чи іншого відкриття, а достатньо вмістити лише сухий опис готових результатів.

Тим часом вживання різноманітних стилістичних прийомів, оснований на образності, є абсолютно природнім для наукового тексту. Це пояснюється тим, що, крім прагнення людини до об'єктивного відображення світу, для неї характерна також оцінна діяльність. Адже доводячи положення та гіпотези, викладаючи наукові проблеми, оцінюючи роботу своїх колег, учений привносить власну суб'єктивно-чуттєву оцінку. Тому образні засоби як вияв емоційно-оцінної діяльності свідомості не можуть бути повністю усунені з наукового викладу.

Цікаво, що, за спостереженнями дослідників-лінгвістів [14], найяскравіша різниця між науковим стилем західних та вітчизняних учених — це те, що західні науковці активно використовують особові займенники, тобто пишуть «від першої особи», відкрито висловлюють власну думку, використовують особисті історії, у той час як вітчизняні вчені надають перевагу відстороненій манері викладу наукової інформації, посилено використовують пасивний стан і вживають так зване «ми скромності», навіть коли пишуть особисто від себе.

Напевно, така манера викладу йде від постулату, що у науковому повідомленні важливо, не хто вивчає певне явище чи проблему, а важливий сам процес або явище, тобто має бути об'єктивність викладу. Тому для сучасного наукового стилю, на жаль, характерна безособовість викладу, тобто відсутність авторського «я» з його безпосереднім граматичним висловленням від першої особи.

У сучасній науковій літературі експресивно-емоційна функція все ж присутня і реалізується за допомогою таких засобів, як метафори, порівняння, повтори, експресивні уточнення, ремарки-вставки, спеціальні виділення окремих членів речення та зворотів, використання однорідних членів речення з метою виразності тощо. До речі, відома «популярність» метафори у наукових текстах пояснюється частим вживанням слів у лапках (хоча метафора може бути й без цього графічного оформлення). Використовуються у науковому викладі також засоби розмовної мови, навіть елементи прямої мови як імітація діалогу, питальні та окличні речення.

Отже, сучасні дослідження наукового викладу засвідчують, що експресивність зовсім не протипоказана мові науки, що вона не зникає та й не може зникнути з наукового стилю. Особливо це твердження стосується жанрів монографії та наукової статті, де часто присутні риси експресивності та емоційності, що привносяться автором незалежно від теми його дослідження. Це обумовлено характером природного (людського) наукового мислення та творчості, що ніколи не може бути обмежено лише понятійно-логічним сприйняттям світу.

1. Браиловский В. Редактирование литературоведческих изданий // Редактор и книга. М., 1962. Вып. 3. С. 99–135. 2. Грушко И. М., Сиденко В. М. Основы научных исследований. Х., 1983. 3. Жариков Е. С. Методологический анализ возможностей оптимизации научного творчества. К., 1968. 4. Здобувачу наукового ступеня: Метод. рекомендації / Упоряд. С. В. Сьомін. К., 2002. 5. Кожина М. Н. О специфике художественной и научной речи в аспекте функциональной стилистики. Пермь, 1964. 6. Лихтенштейн Е. С. Редактирование научной книги: Некоторые вопросы издательской культуры. М., 1957. 7. Митрофанова О. Д. Научный стиль речи: проблемы обучения. М., 1985. 8. Подготовка публикаций по результатам научных исследований: Метод. рекомендации. Л., 1978. 9. Приходько П. Т. Азбука исследовательского труда. Новосибирск, 1979. 10. Приходько П. Т. Тропой науки. М., 1969. 11. П'ятницька-Позднякова І. С. Основи наукових досліджень у вищій школі: Навч. посіб. К., 2003. 12. Разинкина Н. М. Стилистика английской научной речи: Элементы эмоциональной субъективной оценки. М., 1972. 13. Солганик Г. Я. Стилистика текста: Учеб. пособ. М., 1997. 14. Тер-Минасова С. Г. Личность и коллектив в языках и культурах // Вестник Московского университета: Серия «Лингвистика и межкультурная коммуникация. 2003. № 2. С. 7–17.

УДК 655.254.22 + 621.798

Г. Б. Листвак, Н. В. Зелінська

«МОВА» ПАКОВАННЯ: РЕДАКТОРСЬКІ АСПЕКТИ

Розглянуто маловивчену проблему підготовки тексту пакування. Здійснено аналіз текстової інформації на пакуванні, виявлено її загальні риси. Подано рекомендації щодо редакторського опрацювання цих текстів з метою створення якісної продукції.

The article deals with the not enough known problem of preparation of package text. The text information of package is analyzed and its main characteristics are shown. It is given recommendations about editorial working up of the texts with the purpose of creating of high-quality production.

Пакування — це вираження
нашої поваги до споживача.

Ернест Діхтер, дизайнер

Заявлена тема для багатьох може видатися несподіваною. Адже традиційно, в численних працях як сучасних, так і давніших спеціалістів, пакування — тобто засіб або комплекс засобів, які забезпечують захист продукції від навколишнього середовища, пошкоджень, втрат під час транспортування, а також полегшують процеси транспортування, зберігання, реаліза-